

საკულტო ნაგებობების რესტიტუცია საქართველოში: სადავო კათოლიკური ეკლესიები

*„ღვთისმშობელი, მომასწარი შენი ეკლესიის
დაბრუნებას.“*

შუშანა თათოშვილი¹

I. შესავალი

საკულტო ნაგებობების რესტიტუცია მხოლოდ ნაწილია სახელმწიფოს რესტიტუციის პოლიტიკის, რომელიც საქართველოს რეალობაში საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს რელიგიური გაერთიანებებისთვის ჩამორთმეული ქონების უკან დაბრუნებას გულისხმობს. თავის მხრივ, სახელმწიფოს მიერ რესტიტუციის სამართლიანი პოლიტიკის გატარება მიზანშეწონილია როგორც საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისთვის ხელშეწყობის, ისე მოქალაქეთათვის საკუთრების, როგორც ღირებულების, შესახებ ცნობიერების ამაღლებისა და „ნარსული უსამართლობის გამოსწორების“ მცდელობის გამო, ასევე, პოსტ-კომუნისტური ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბებისთვის².

რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს ცნობით, 2017 წლის მდგომარეობით საქართველოში 2518 მოქმედი საკულტო ნაგებობაა.³ გარდა ამ ნაგებობებისა, საქართველოს ტერიტორიაზე მრავალი რელიგიური ნაგებობაა, რომელიც ისტორიული და კულტურული ღირებულების მქონე ძეგლია და კულტურული მემკვიდრეობის სტატუსი არ აქვს მინიჭებული, შესაბამისად, მათზე არ ვრცელდება სახელმწიფოს ზრუნვის ვალდებულება. ამავდროულად, გამოწვევაა⁴ კულტურუ-

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის მაგისტრანტი, ადვოკატი. ORCID: 0009-0007-6367-9822.

¹ უდეს მკვიდრ კათოლიკე შუშანა თათოშვილთან ინტერვიუ ხელმისაწვდომია ნიგნში: პაპუაშვილი ნ. უდეს და მისი ეკლესია, თბილისი, 2022, 242-244.

² Foster F.H., Restitution of Expropriated Property: Post-Soviet Lessons for Cuba, Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review, Vol.22, No.3, 1996, 626.

³ <t.ly/AIF3n> [30.07.2023].

⁴ სანებლიძე ნ., რელიგიური უმცირესობების კულტურული მემკვიდრეობის მდგომარეობა საქართველოში, თბილისი, 2016, 5.

ლი მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მქონე მეჩეთების არასათანადო მოვლა-პატრონობა სახელმწიფოს მხრიდან⁵ და საქართველოს საპატრიარქოსთვის გადაცემული ნაგებობების პირველადი სახის დაკარგვის რისკი⁶. საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის პოლიტიკის არარსებობა, თავის მხრივ, ახალისებს დომინანტური რელიგიური ჯგუფის წარმომადგენლების თვითნებურ გადანყვევტილებებს. აღნიშნულის ერთ-ერთი მაგალითია საქართველოს საპატრიარქოს მიერ მის საკუთრებაში არსებული სადავო საკულტო ნაგებობების რეკონსტრუქციის მცდელობები, რის შედეგადაც შენობას არსებული სახე დაეკარგება⁷.

სტატია კონცენტრირდება საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის სახელმწიფო პოლიტიკაზე. მასში განხილულია საკითხის საკანონმდებლო რეგულირება და პოლიტიკის დოკუმენტები, არადომინანტური რელიგიური გაერთიანებების მიმართ დისკრიმინაციული მიდგომა და საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის როგორც საერთაშორისო სტანდარტი, ისე საუკეთესო პრაქტიკა. ყურადღება გამახვილებულია სადავო კათოლიკური ეკლესიების რესტიტუციის საკითხზე, რადგან აღნიშნული თვალსაჩინოდ ააშკარავებს არსებულ სისტემურ პრობლემებს და ნათლად წარმოაჩენს ცვლილებების მიზნით დიალოგის დაწყების აუცილებლობას.

II. საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის სახელმწიფო პოლიტიკა

1. სამართლებრივი რეგულირება

საქართველოში საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის პროცესი ჯერ კიდევ 1990 წელს დაიწყო, როდესაც საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს დადგენილების შესაბამისად, საქართველოს საპატრიარქოს ყველა საკულტო ნაგებობა, უძრავ-მოძრავ ქონებასთან ერთად, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებად გამოცხადდა⁸. აღნიშნულ საკითხს ეხება კონსტიტუციური შეთანხმებაც, რომლის მე-7 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, „სახელმწიფო ეკლესიის საკუთრებად ცნობს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებულ მართლმადიდებლურ ტაძრებს, მონასტრებს (მოქმედს და არამოქმედს), მათ ნანგრევებს, აგრეთვე, მინის ნაკვეთებს, რომლებზეც ისინია განლაგებული“. სხვა არცერთი საკანონმდებლო აქტი არ ანესრიგებს საკულტო-ნაგებობების რესტიტუციასთან დაკავშირებულ საკითხებს, მათ შორის, კანონით არ არის განმარტებული საზოგადოებრივი (სა-

⁵ იქვე.

⁶ ნონიაშვილი გ., რესტიტუციის პოლიტიკა საქართველოში, თბილისი, 2020, 12.

⁷ <t.ly/Fcy4A> [30.07.2023].

⁸ საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს 1990 წლის 12 აპრილს დადგენილება №183.

თემო) საკუთრება (Communal Property)⁹, რაც საშუალებას მისცემდა რელიგიურ გაერთიანებებს, ემტკიცებინათ მათთვის ჩამორთმეულ ქონებაზე საკუთრების უფლება¹⁰.

სხვა რელიგიური გაერთიანებებისგან განსხვავებით, მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად, საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია მიჩნეულია სახელმწიფო ქონების შემძენად¹¹ და კონსტიტუციური შეთანხმებიდან გამომდინარე, მართლმადიდებლური საკულტო ნაგებობები მისი საკუთრებაა. იმავდროულად, „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ კანონი კრძალავს რელიგიური და საკულტო ნაგებობების (მოქმედი და უმოქმედო), მათი ნანგრევების, აგრეთვე მიწის ნაკვეთების, რომლებზედაც ისინია განთავსებული, პრივატიზაციას¹². აღნიშნული ნორმა 2021 წელს რამდენიმე რელიგიურმა გაერთიანებამ გაასაჩივრა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში¹³. მოსარჩელები მოითხოვენ „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის პირველი პუნქტის „მ“ ქვეპუნქტის არაკონსტიტუციურად ცნობას იმ ნორმატიული შინაარსით, რაც საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის გარდა, სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს უკრძალავს „რელიგიური და საკულტო ნაგებობების (მოქმედი და უმოქმედო), მათი ნანგრევების, აგრეთვე მიწის ნაკვეთების, რომლებზედაც ისინია განთავსებული პრივატიზაციას“, საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის პირველ პუნქტთან მიმართებით¹⁴. საკონსტიტუციო სასამართლომ სარჩელი არსებითად განსახილველად მიიღო¹⁵, თუმცა გადა-

⁹ „ტერზინის სახელმძღვანელო პრინციპები“ საზოგადოებრივი (სათემო) საკუთრების ცნებას შემდეგნაირად განმარტავს: „საკუთრება, რომელსაც ფლობს რელიგიური ან სათემო ორგანიზაცია და მოიცავს შენობა-ნაგებობებს და მიწას, რომელიც გამოყენებულია რელიგიური მიზნით. მაგალითად, სინაგოგები, ეკლესიები[,] და სხვა უძრავი რელიგიური ძეგლები, რომლებიც უნდა იყოს ანაზღაურებული სათანადო წესით და დაცული შებღალვისგან ან დანიშნულების შეცვლისგან. ასევე, შენობები და მიწა, რომელიც გამოყენებული იყო სათემო მიზნებით. მაგალითად, სკოლები, ჰოსპიტლები, სოციალური ინსტიტუციები, ახალგაზრდული ბანაკები. ასევე, მოგების მიღების მიზნით განკუთვნილი ქონება“. იხ., ნონიაშვილი გ., რესტიტუციის პოლიტიკა საქართველოში, თბილისი, 2020, 20.

¹⁰ იქვე, 37.

¹¹ „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის პირველი პუნქტი.

¹² იქვე, მე-4 მუხლის პირველი პუნქტის „მ“ ქვეპუნქტი.

¹³ „ა(ა)იპ „ქართველ მუსლიმთა კავშირი“, სსიპ „ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაცია“, სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესია“, ა(ა)იპ „საქართველოს ებრაელთა კავშირი“, სსიპ „მეგობართა რელიგიური საზოგადოება (კვაკერები)“ და სსიპ „დახსნილ ქრისტიანთა საღვთო ეკლესია საქართველოში“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, კონსტიტუციური სარჩელი N1640.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 11 ივნისის №1/8/1593 სა-

წყვეტილება – ჯერ არაა. შეიძლება ითქვას, რომ საკულტო ნაგებობების რესტიტუციასთან დაკავშირებული საკანონმდებლო რეგულირება საქართველოში ფრაგმენტულია და სრულად უგულებელყოფს არადომინანტური რელიგიური გაერთიანებების საჭიროებებს.

2. პოლიტიკის დოკუმენტები და პრაქტიკა

საკულტო ნაგებობების რესტიტუციასთან დაკავშირებული საკითხები, გარდა საკანონმდებლო რეგულირებისა, სახელმწიფო სამოქმედო გეგმებით და სხვა პოლიტიკის დოკუმენტებით შეიძლება მოწესრიგდეს¹⁶. აღნიშნული საჭიროებს სახელმწიფოს მხრიდან მკაფიო ხედვას, რომელიც საზოგადოებრივი განწყობების, სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის და ქვეყნის განვითარების ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინებით ყალიბდება. ეს უპირველესად ეხება სახელმწიფოს ხედვას არადომინანტური რელიგიური ჯგუფების უფლებების თანაბარი რეალიზაციის უზრუნველყოფის და რელიგიის თავისუფლების განმტკიცებასთან დაკავშირებით.

აუცილებელია აღინიშნოს 2003 წელს წმინდა საყდრის მცდელობა, საქართველოს სახელმწიფოსთან დაედო შეთანხმება, რომლის ნაწილიც იყო სადავო ქონების, მათ შორის, საკულტო ნაგებობების საკითხების გადასაწყვეტად, *ad hoc* ერთობლივი კომისიის შექმნა¹⁷. გავრცელებული მოსაზრებით, ეს მცდელობა წარუმატებელი აღმოჩნდა დომინანტი რელიგიური ორგანიზაციის საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის წინააღმდეგობის გამო¹⁸. მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის, ისევე, როგორც ზოგადად ქონებასთან დაკავშირებული საკითხები, განსაკუთრებულად მწვავე და პრობლემურია¹⁹. აღნიშნული დასკვნის საფუძველს წარსულში შექმნილი მექანიზმების წარუმატებლობაც განაპირობებს: მაგალითად,

ოქმო ჩანანერი საქმეზე, „ა(ა)იპ „ქართველ მუსლიმთა კავშირი“, სსიპ „ლატინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაცია“, სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესია“, ა(ა)იპ „საქართველოს ებრაელთა კავშირი“, სსიპ „მეგობართა რელიგიური საზოგადოება (კვაკერები)“ და სსიპ „დახსნილ ქრისტიანთა საღვთო ეკლესია საქართველოში“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

¹⁶ Bejtja S., Bejtja D., *Comparative Study in Central and Eastern Europe Regarding Restitution/Compensation Process*, *European Journal of Economics and Business Studies*, Vol.1, No.1, 2015, 34.

¹⁷ გეგენავა დ., შეთანხმება საქართველოსა და წმინდა საყდრის შორის: დადების მცდელობა და პერსპექტივა, წიგნში *კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში*, მ. ლაღანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2023, 76.

¹⁸ იქვე, 73-74.

¹⁹ იქვე, 79.

2004 წელს შეიქმნა მართლმადიდებელ-კათოლიკური კომისია, რომელიც სულ ორჯერ შეიკრიბა და საბოლოოდ მუშაობა შედეგის გარეშე შეწყვიტა²⁰.

რესტიტუციასთან დაკავშირებული საკითხები სამთავრობო პოლიტიკის ნაწილი 2012 წლიდან ხდება, მათ შორის, აქტიურდება საკულტო ნაგებობების მათი ისტორიული და კონფესიური მესაკუთრისთვის დაბრუნების თაობაზე დისკუსიაც. 2012 წელსვე საქართველოს მთავრობის მიერ იქმნება კომისია, თუმცა აღნიშნული მხოლოდ საზღვარგარეთ ქართული საკულტო ნაგებობებზე ზრუნვას, მათი წარმომავლობისა და ტაძრების კუთვნილების დადგენასა და მონიტორინგს ეხება²¹. საყურადღებოა, რომ კომისიის საქმიანობის შესახებ ინფორმაცია არ ქვეყნდება²² და ამავდროულად, გაუგებარია, მათი საქმიანობა რატომ არ მოიცავს საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიაზე არსებულ საკულტო ნაგებობებზე ზრუნვას და მათი წარმომავლობის ან კუთვნილების დადგენას.

2014 წელს საქართველოს მთავრობა ქმნის საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს – რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს,²³ რომლის დებულებაშიც რესტიტუციის საკითხები ნახსენებიც კი არ არის²⁴, თუმცა მოგვიანებით სააგენტოს თავმჯდომარის ბრძანებით იქმნება რელიგიური გაერთიანებების ქონებრივ და ფინანსურ საკითხთა შემსწავლელი სარეკომენდაციო კომისია²⁵. სწორედ აღნიშნული კომისიის რეკომენდაციების შესაბამისად გადაეცემათ სარგებლობაში საკულტო ნაგებობები საქართველოში არსებულ არადომინანტურ რელიგიურ ორგანიზაციებს. მკვლევრები კომისიის და სააგენტოს საქმიანობას მისი სარეკომენდაციო ხასიათიდან გამომდინარე უკიდურესად მწვავედ აფასებენ²⁶. ნიშანდობლივია, რომ კომისიის გადაწყვეტილების საფუძველზე დროებით სარგებლობაში გადაცემული საკულტო ნაგებობები სახელმწიფოს მიერ რესტიტუციად ფასდება²⁷ და ფაქტობრივად ისინი ისევ სახელმწიფოს საკუთრებაში რჩება.

²⁰ <t.ly/Z8AW8> [30.07.2023].

²¹ საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 12 აპრილის №142 დადგენილება „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული საკითხების განმხილველი სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 21 თებერვლის №63 დადგენილებაში ცვლილების შეტანის თაობაზე“.

²² ნონიაშვილი გ., რესტიტუციის პოლიტიკა საქართველოში, თბილისი, 2020, 8.

²³ საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 19 თებერვლის №177 დადგენილება „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს შექმნისა და დებულების დამტკიცების შესახებ“.

²⁴ იქვე.

²⁵ სსიპ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს თავმჯდომარის 2014 წლის N6/1 ბრძანება.

²⁶ ნონიაშვილი გ., რესტიტუციის პოლიტიკა საქართველოში, თბილისი, 2020, 12.

²⁷ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს საქმიანობის 2016-2017 წლების ანგარიში, თბილისი, 2018, 74.

საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის პოლიტიკა საქართველოში მხოლოდ საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას ეხება და ყველა მცდელობა, მოიცვას სხვა რელიგიური გაერთიანებები, კრახით დასრულდა²⁸. სახელმწიფოს მიერ გადადგმულ ნაბიჯებს საკულტო ნაგებობების რესტიტუციასთან არაფერი აქვს საერთო, მეტიც, საკულტო ნაგებობების დროებით სარგებლობაში გადაცემის პრაქტიკა ეწინააღმდეგება რესტიტუციის შინაარსს, რაც გულისხმობს ჩამორთმეული ნაგებობების კავშირის დადგენას კონკრეტულ რელიგიურ გაერთიანებასთან და მის საკუთრებაში გადაცემას²⁹. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, მკვლევრების მიერ არსებული პრაქტიკა დისკრიმინაციულად ფასდება³⁰.

III. საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის ვალდებულება და უფლებრივი სტანდარტი

საქართველოს რესტიტუციის დისკრიმინაციული პოლიტიკა მწვავედ არის გაკრიტიკებული როგორც ადგილობრივი³¹, ისე საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ. ევროპის საბჭოს ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენციის მრჩეველთა კომიტეტის დასკვნით, „რელიგიური უმცირესობები განიცდიან სტრუქტურულ დისკრიმინაციას დაფინანსებისა და სალოცავი ადგილების ხელმისაწვდომობის კუთხით. სალოცავი ადგილების რესტიტუციის და მშენებლობის ნებართვის პროცედურები არ არის საკმარისად გამჭვირვალე და არ ეფუძნება მკაფიო და ობიექტურ სამართლებრივ კრიტერიუმებს“³².

საკულტო ნაგებობების რესტიტუცია და მისი ისტორიული და კონფესიური მესაკუთრისთვის დაბრუნება უწინარესად რელიგიის თავისუფლების საკითხია და არა საკუთრების უფლების რეალიზაციისა. გაეროს 1981 წლის დეკლარაციის თანახმად, „აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება, მოიცავს, „რელიგიასთან თუ რწმენასთან დაკავშირებულ ღვთისმსახურებას ან შეკრებას, და ამ მიზნებისთვის ადგილების შექმნას, შენარჩუნებას“³³. 2013 წელს ევროპის საბ-

²⁸ ჭითანავა ე., ჭაბუკიანი ნ., რელიგიურ გაერთიანებათა საჭიროებების კვლევა საქართველოში, თბილისი, 2014, 29.

²⁹ Riegger M., Restitution of Property and Religious Discrimination in Eastern Europe, Canada's Journal on Refugees, Vol. 19 No. 1, 2000, 22.

³⁰ ხეთაგური ე., რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს პროგრამების ეფექტურობის შეფასება, სამაგისტრო ნაშრომი, თბილისი, 2019, 28.

³¹ დისკრიმინაციისგან დაცვის უფლების განხორციელება სხვადასხვა ჯგუფისთვის საქართველოში, 2019 წლის ანგარიში, კოალიცია თანასწორობისთვის, 2020, 59.

³² ევროპის საბჭოს ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენციის მრჩეველთა კომიტეტის დასკვნა საქართველოს შესახებ, 7.03.2019, ACFC/OP/III(2019)002, პარ. 161.

³³ „რელიგიის ან რწმენის ნიშნით შეუწყნარებლობისა და დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ კონვენციის მე-6 მუხლის „ა“ პუნქტი.

ჭოს საპარლამენტო ასამბლეამ ნევრ-სახელმწიფოებს მოუწოდა, რომ „ყველგან, სადაც ეკლესიის საკუთრების დაბრუნების პროცესი ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული, დააჩქარონ და დაასრულონ იგი მოკლე ან საშუალო ვადიან პერსპექტივაში“³⁴.

ევროსასამართლოს პრაქტიკის შესაბამისად, სახელმწიფოს კონვენციის მე-9 მუხლიდან³⁵ გამომდინარე, არ გააჩნია ვალდებულება, რომ რელიგიური ორგანიზაციების უზრუნველყოფის საკუთრებით³⁶. ამავდროულად, კონვენციიდან გამომდინარე, სახელმწიფო არ არის ვალდებული, საერთოდ ჰქონდეს რესტიტუციის პროგრამები, თუმცა თუ სახელმწიფო ქმნის ამგვარ პოლიტიკას, მასზე კონტროლის განხორციელება შესაძლებელია კონვენციის მე-12 ოქმის შესაბამისად³⁷. გარდა ამისა, ევროსასამართლოს პრაქტიკით, თუ სახელმწიფო ახდენს რესტიტუციის საკანონმდებლო რეგულირებას, მას წარმოეშება კონვენციის მე-6 მუხლით გათვალისწინებული სამართლიან სასამართლოზე წვდომის უფლების უზრუნველყოფის ვალდებულებაც³⁸.

საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის პოლიტიკის შეფასებისას გასათვალისწინებელია არა მხოლოდ საკუთრივ უფლების შეზღუდვა (მაგალითად, საქართველოს სინამდვილეში საკულტო ნაგებობების პრივატიზაციის აკრძალვა), არამედ გამჭვირვალე და მონესრიგებული საკანონმდებლო ბაზის არსებობა. დეტალური საკანონმდებლო მონესრიგება არ გულისხმობს მხოლოდ საზოგადოებრივი (სათემო) საკუთრების ცნების შემოტანას კანონმდებლობაში, არამედ ისეთი ნორმატიული ბაზის შექმნას, რომელიც უზრუნველყოფს არადომინანტური რელიგიური ჯგუფებისთვის საკულტო ნაგებობების რესტიტუციაზე თანაბარ მისაწვდომობას.

ზოგადად, საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს რელიგიური გაერთიანებებისთვის ჩამორთმეული ქონების სრულყოფილი რესტიტუციის საკითხი საქართველოსთვის რთულად შესასრულებელი ვალდებულება იქნება ქვეყნის

³⁴ ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუცია N1928(2013) „რელიგიასა და რწმენასთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებებისა და რელიგიური თემების ძალადობისგან დაცვის შესახებ“, 24.04.2013, პარ. 13.

³⁵ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-9 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, „ყველას აქვს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება. ეს უფლება მოიცავს რელიგიის ან რწმენის შეცვლის თავისუფლებას, აგრეთვე, თავისუფლებას იმისა, რომ ცალკე ან სხვებთან ერთად, საქვეყნოდ ან განკერძოებით, გაამყლავნოს თავისი რელიგია თუ რწმენა აღმსარებლობით, ქადაგებით, წესებისა და რიტუალების აღსრულებით“.

³⁶ Griechische Kirchengemeinde München und Bayern E.V. v. Germany [ECtHR], App. no. 52336/99, 18 September 2007, par. 100.

³⁷ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-12 დამატებითი ოქმის პირველი მუხლი.

³⁸ Sfântul Vasile Polonă Greek Catholic Parish v. Romania [ECtHR], App. no. 65965/01, 07 April 2009.

მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე³⁹ და შესაძლოა არც მოიცავდეს სხვა ევროპულ ქვეყნებში არსებული კომპენსაციის მიღების შესაძლებლობას. 2006 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი „ყოფილ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში კონფლიქტის შედეგად საქართველოს ტერიტორიაზე დაზარალებულთა ქონებრივი რესტიტუციისა და კომპენსაციის შესახებ“, რომელიც ვენეციის კომისიის მიერ დადებითად შეფასდა, იმის მიუხედავად, რომ კომპენსაციის შესაძლებლობას მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში ითვალისწინებდა⁴⁰.

რესტიტუციასთან დაკავშირებით მონტენეგროს კანონმდებლობის თაობაზე ვენეციის კომისიამ აღნიშნა, რომ ადმინისტრაციული და სასამართლო პროცედურები, რომლებიც გამოიყენება საკუთრებაზე უფლების შემონგების ან დადასტურებისთვის, უნდა ითვალისწინებდეს ევროკონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლის და კონვენციის მე-6 და მე-13 მუხლების მოთხოვნებს და შეესაბამებოდეს ევროსასამართლოს პრაქტიკას⁴¹.

ქართულ სინამდვილეში არადომინანტური რელიგიური გაერთიანებები, მკვლევრები, სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები და სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭო⁴² მიუთითებენ არა მხოლოდ კანონმდებლობის დისკრიმინაციულ ნორმებზე, არამედ სხვა მომიჯნავე საკითხებზეც, რომლებიც პირდაპირ უკავშირდება საკულტო ნაგებობების რესტიტუციას. მათ შორის განსაკუთრებით აქტუალურია საარქივო მასალებზე ხელმისაწვდომობა, რომელიც ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის შეფასებით, საჭიროებს საკანონმდებლო ცვლილებებს⁴³.

ამდენად, საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის საკითხი რელიგიის თავისუფლების და დისკრიმინაციის აკრძალვის კონტექსტში უნდა იქნეს განხილული და მონესრიგდეს იმგვარად, რომ საქართველოში არსებულმა ყველა რელიგიურმა გაერთიანებამ თანაბრად შეძლოს ჩამორთმეული ქონების საკუთრებად რეგისტრაცია.

³⁹ <t.ly/GN4V> [30.07.2023].

⁴⁰ Opinion on Law of Georgia on Property Restitution and Compensation on the territory of Georgia for the Victims of Conflict in Former South Ossetia District, no. 364/2005, CDL(2006)043, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Strasbourg, 31 May 2006, 17.

⁴¹ Esanu N., Velaers J., Vermeulen B., Opinion on the Draft Law on Freedom of Religion or Beliefs and Legal Status of Religious Communities, Opinion no. 953/2019, CDL-AD(2019)010, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Strasbourg, 24 June 2019, par. 67.

⁴² ლავთაძე მ., გოცირიძე გ., ცინცაძე ნ., მიქელაძე თ., საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს რეკომენდაციები, თბილისი, 2020, 35.

⁴³ <t.ly/sHv2> [30.07.2023].

IV. კათოლიკური ეკლესიის საკულტო ნაგებობების რესტიტუცია

დღესდღეობით სახელმწიფოს მხრიდან სრულად უგულებელყოფილია მისი როლი კონკრეტული საკულტო ნაგებობების ისტორიული და კონფესიური მესაკუთრის დადგენის პროცესში. საკანონმდებლო რეგულირების არარსებობის გამო არადომინანტურ რელიგიურ გაერთიანებებს არ ხელეწიფებათ სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენებით იდავონ მათი საკუთრების უფლების დადგენისთვის. ამავდროულად, ყოველწლიურად იზრდება დომინანტური რელიგიური გაერთიანების – საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ქონება და რესურსები⁴⁴. მიმდინარე რეალობა კიდევ უფრო დაუცველს ხდის საქართველოში არსებულ არადომინანტურ რელიგიურ გაერთიანებებს და აღრმავებს უთანასწორო პოლიტიკას. ხშირია შემთხვევები, როდესაც საქართველოს საპატრიარქოს წარმომადგენლები ფიზიკურად უშლიან ხელს კათოლიკე მრევლსა და მღვდლებს კათოლიკური ტაძრების მიმდებარე ტერიტორიაზე რელიგიური რიტუალების ჩატარებაში, დისკრიმინაციულად უკრძალავენ ღვთისმსახურებას და თავს ესხმიან. ამგვარ ინციდენტი მოხდა საქართველო-თურქეთის სასაზღვრო ზონაში, ბუზმარეთის ეკლესიასთან, სადაც მართლმადიდებელი ბერი შეეცადა, ხელი შეეშალა კათოლიკე მორწმუნეებისთვის ტაძრის მიმდებარედ წირვის აღვლენაში⁴⁵.

2023 წელს ვატიკანის სახელმწიფო მდივანმა, კარდინალმა პაროლინმა, საქართველოს მთავრობას წერილობით მიმართა და იმ ექვსი ტაძრის კათოლიკური ეკლესიის უკან დაბრუნება მოითხოვა, რომელთაც ამჟამად მართლმადიდებლური სამრევლოები იკავებენ⁴⁶. წერილში მითითებულია თითოეული ტაძრის რომაულ-კათოლიკური თემისადმი კუთვნილების დამადასტურებელი მტკიცებულებებიც⁴⁷. ამ ტაძრების ისტორიული და კონფესიური მესაკუთრის დადგენის მიზნით მეცნიერების მიერ სხვადასხვა დროს მრავალი გამოკვლევაა ჩატარებული. გარდა ამისა, ზოგიერთ შემთხვევაში კათოლიკურმა ეკლესიამ სამართლებრივ გზებსაც მიმართა, თუმცა უშედეგოდ. ქვემოთ ძალიან მოკლეაა მიმოხილული თითოეული სადავო საკულტო ნაგებობის ისტორია, მეცნიერების მიერ ჩატარებული გამოკვლევების შედეგები და რიგ შემთხვევაში კათოლიკე მრევლის მცდელობები, საკუთრების უფლება მოეპოვებინათ სადავო ეკლესიებზე.

⁴⁴ 2020 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო საქართველოს ტყის კოდექსი, რომლის მე-15 მუხლის შესაბამისად, სახელმწიფო ტყის ნაწილი საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს – საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას საკუთრებაში გადაეცემა.

⁴⁵ <t.ly/8zpG> [30.07.2023].

⁴⁶ <t.ly/Q1XUI> [30.07.2023].

⁴⁷ იქვე.

1. გორის წმინდა ოჯახის ეკლესია

ქალაქ გორში კათოლიკური თემის ჩამოყალიბების ზუსტი თარიღი უცნობია, თუმცა მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ გორის კათოლიკური ეკლესიის ისტორია XV საუკუნიდან იწყება⁴⁸. გორის წმინდა ოჯახის კათოლიკური ტაძრის მშენებლობის თარიღად ვატიკანიდან გამოგზავნილ კორესპონდენციაში მითითებულია 1806-1810 წლები⁴⁹, თუმცა ზოგიერთი მკვლევარი ტაძრის აშენების თარიღად 1822 წელს ასახელებს⁵⁰. ტაძრის „აშენებასა და გამშვენებაში დიდი წვლილი შეუტანიათ ქართველ დომინიკანელ მღვდელ ონოფრეს, პეტრ მარიუსსა და ზუბალაშვილების განთქმულ საგვარეულოს“⁵¹.

საბჭოთა კავშირის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ გორის წმინდა ოჯახის კათოლიკური ტაძარი პირველად 1923 წელს⁵², ხოლო მეორედ 1937 წელს⁵³ სხვადასხვა მიზეზით დაიხურა. კომუნისტები შენობას სამოქალაქო დანიშნულებით იყენებდნენ⁵⁴, თუმცა ქართველ კათოლიკეებს არ შეუწყვეტიათ ტაძრის დაბრუნებისთვის ბრძოლა⁵⁵. მიუხედავად მრავალი მცდელობისა, კათოლიკე მრევლისა და სასულიერო პირების ძალისხმევა უშედეგო აღმოჩნდა.

1989 წლიდან გორის წმინდა ოჯახის კათოლიკური ტაძარი ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის საკუთრებად ისე გამოცხადდა, რომ მისი ისტორიული და კონფესიური მესაკუთრის გამოკვლევის საკითხი არცკი დასმულა. ტაძარში „მართლმადიდებელი მრევლი შევიდა და წირვა-ლოცვის შესრულება დაიწყო; შენობა მალე გორის მართლმადიდებელი ეპისკოპოსის კათედრად გამოცხადდა“⁵⁶.

მართლმადიდებელმა სასულიერო პირებმა და მრევლმა ტაძრის რეკონსტრუქცია რამდენჯერმე განახორციელა, რომელიც „შეეხო როგორც შიდა ინტერიერს: საკურთხეველს, ჩუქურთმებს, პატრონიკესა და კედლის მხატვრობას, ისე

⁴⁸ პაპუაშვილი ნ., სიმართლისა და სამართლისათვის გორის კათოლიკურ ეკლესიაზე, თბილისი, 2013, 47.

⁴⁹ <t.ly/Q1XUI> [30.07.2023].

⁵⁰ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე, ტფილისი, 1902, 515.

⁵¹ პაპუაშვილი ნ., სიმართლისა და სამართლისათვის გორის კათოლიკურ ეკლესიაზე, თბილისი, 2013, 78.

⁵² სოსიაშვილი გ., რელიგიური უმცირესობები შიდა ქართლში XX საუკუნის I მეოთხედში, წიგნში: თსუ-ს საქართველოს ისტორიის შრომები VIII, თ. დუნდუას და ა. ბოშიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 69.

⁵³ პაპუაშვილი ნ., სიმართლისა და სამართლისათვის გორის კათოლიკურ ეკლესიაზე, თბილისი, 2013, 82.

⁵⁴ იქვე.

⁵⁵ სურგულაძე კ., ბარამიძე ი., დიასამიძე ხ., კოპალეიშვილი ტ., კათოლიკობა და კათოლიკეები საქართველოში XIX-XXI სს., თბილისი, 2022, 192-193.

⁵⁶ პაპუაშვილი ნ., სიმართლისა და სამართლისათვის გორის კათოლიკურ ეკლესიაზე, თბილისი, 2013, 82.

გარე ფასადებსა და ეზო-კარმიდამოს⁵⁷. რეკონსტრუქციასთან ერთად ტაძრის ეზოში აშენდა ახალი, სამსართულიანი სამრეკლო და გალავანი⁵⁸. ადგილობრივი კათოლიკე მრევლის წინააღმდეგობის მიუხედავად, ტაძრის იერსახის ცვლილება არ შეწყვეტილა და მხოლოდ 2008 წელს გახდა შესაძლებელი ტაძრისთვის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მინიჭება⁵⁹.

2. ქუთაისის ღმრთისმშობლის უბინოდ ჩასახვის ეკლესია

ქუთაისში კათოლიკე მოსახლეობის თაობაზე ცნობები მრავალფეროვანია: შემორჩენილია არა მხოლოდ დემოგრაფიული სტატისტიკა⁶⁰, არამედ კათოლიკე ქართველების კომპაქტურად ჩასახლების ადგილების ფოტომასალაც⁶¹. საკუთრივ ქუთაისში კათოლიკური ტაძრების შენება XVII საუკუნიდან იწყება⁶². ქუთაისის ღმრთისმშობლის უბინოდ ჩასახვის ეკლესიის მშენებლობა კი XIX საუკუნის პირველ ათწლეულში დაიწყო და 1819-1862 წლებში მიმდინარეობდა⁶³. ტაძარი 1862 წელს ეკურთხა წმინდა ქალწულ მარიამის უბინოდ ჩასახვის სახელზე⁶⁴. იგი იმ მიწის ნაკვეთებზე ააშენდა, რომელიც 1800 წელს სოლომონ II-ის, ხოლო 1803 წელს დედოფალ მარიამის მიერ გაცემული სიგელებით დაუმტკიცდათ პატრებს – მარიოზს, ჩელერინესა და ნიკოლას⁶⁵.

1937 წელს კომუნისტებმა ტაძარი კათოლიკე მრევლს ჩამოართვეს⁶⁶ და სა-მოქალაქო დანიშნულებით იყენებდნენ⁶⁷. ქუთაისის კათოლიკე მორწმუნეების ბრძოლა მათი რელიგიური საზოგადოების რეგისტრაციისა და ტაძრის დაბრუნების მოთხოვნით 1988 წლიდან დაიწყო⁶⁸, თუმცა უშედეგოდ. 1989 წლის ზა-

⁵⁷ იქვე, 83.

⁵⁸ <t.ly/WgGs6> [30.07.2023].

⁵⁹ საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის 2008 წლის 4 მარტის ბრძანება №3/36.

⁶⁰ ბეგიშვილი ლ., კათოლიკობის ისტორიის შესახებ იმერეთში, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლალანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 123.

⁶¹ <t.ly/DWxe> [30.07.2023].

⁶² ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა; წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლალანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 229.

⁶³ იქვე.

⁶⁴ იქვე.

⁶⁵ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა, თბილისი, 2019, 102.

⁶⁶ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა; წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლალანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 230.

⁶⁷ <t.ly/Q1XUI> [30.07.2023].

⁶⁸ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა; წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლალანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 230.

ფხულში ტაძარი მართლმადიდებელმა მრევლმა დაიკავა⁶⁹ და საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას გადაეცა⁷⁰.

2001 წელს ადგილობრივმა კათოლიკე მრევლმა ტაძრის დაბრუნებისთვის სამართლებრივი ბრძოლა დაიწყო. დასავლეთ საქართველოს კათოლიკეთა კავშირმა „სავარდმა“ სარჩელით მიმართა თბილისის საოლქო სასამართლოს საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ და მოითხოვა წმინდა ქალწულ მარიამის უბინოდ ჩასახვის ტაძრის სარგებლობის უფლებით გადაცემა⁷¹. სასამართლომ საქმის განხილვაში მესამე პირად ჩააბა საქართველოს საპატრიარქო და საქართველოს ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტი. დავის განხილვა ორ წელს გაგრძელდა და საბოლოოდ, სარჩელი არ დაკმაყოფილდა⁷². სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილება დააყრდნო საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს მიერ მიღებულ აქტებს, იმ დროისთვის რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაციის საკანონმდებლო რეგულირების არარსებობას და 2002 წელს საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებულ კონსტიტუციურ შეთანხმებას. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-7 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, სახელმწიფო ეკლესიის საკუთრებად ცნობს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებულ მართლმადიდებლურ ტაძრებს, მონასტრებს (მოქმედს და არამოქმედს), მათ ნანგრევებს, აგრეთვე, მიწის ნაკვეთებს, რომლებზეც ისინია განლაგებული. გარდა ამისა, სასამართლომ არ გამოიკვლია და შესაბამისად არ იმსჯელა საკულტო ნაგებობის ისტორიული და კონფესიური მესაკუთრის დადგენის საკითხზე⁷³.

თბილისის საოლქო სასამართლოს 2003 წლის 30 ივნისის გადაწყვეტილება დასავლეთ საქართველოს კათოლიკეთა კავშირმა „სავარდმა“ გაასაჩივრა საქართველოს უზენაეს სასამართლოში. უზენაესმა სასამართლომ საკასაციო საჩივარი უსაფუძვლოდ და დაუსაბუთებლად მიიჩნია და უცვლელად დატოვა საოლქო სასამართლოს გადაწყვეტილება⁷⁴. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს

⁶⁹ პაპუაშვილი ნ., ქუთაისის კათოლიკური ეკლესიის ხელნაწერები და ხელნაწერი მიშელ ვან ესბროკის ჩანართი ფურცლით; წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლაღანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 240.

⁷⁰ თბილისის საოლქო სასამართლოს 2003 წლის 30 ივნისის გადაწყვეტილება №3ა/40-2003. იხ. ციტირება: ქ. ქუთაისის ყოფილი ლენინის სახალხო დეპუტატთა საბჭოს აღმასკომის 1989 წლის 7 ივნისის გადაწყვეტილება №13/77-450 და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს რელიგიის საქმეთა საბჭოს 1989 წლის 30 აგვისტოს ოქმი №9.

⁷¹ დავის საგანი იყო აღმჭურველი ადმინისტრაციული აქტის გამოცემა.

⁷² თბილისის საოლქო სასამართლოს 2003 წლის 30 ივნისის გადაწყვეტილება №3ა/40-2003.

⁷³ იქვე.

⁷⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2004 წლის 27 აპრილის განჩინება საქმეზე №ბს-275-416-კ-03.

გადაწყვეტილება ადამიანის უფლებების ევროპულ სასამართლოში არ გასაჩივრებულა⁷⁵.

3. ბათუმის ღმრთისმშობლის უბინოდ ჩასახვის ეკლესია

ბათუმში რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის მრევლის შესახებ ინფორმაცია XIX საუკუნიდან ჩნდება⁷⁶, ხოლო კონკრეტულად ღმრთისმშობლის უბინოდ ჩასახვის ეკლესიის მშენებლობა 1889-1903 წლებში მიმდინარეობს⁷⁷. ეკლესიის მშენებლობას სათავეში პატრი ანსელმ მღებრიშვილი ჩაუდგა⁷⁸. პროექტის ერთ-ერთი ყველაზე გულუხვი დამფინანსებელი კი კონსტანტინე ზუბალაშვილის ვაჟი სტეფანე იყო⁷⁹.

1930-იან წლებში ტაძარი კომუნისტებმა დახურეს და მას სამოქალაქო და-ნიშნულებით იყენებდნენ⁸⁰. 1988 წელს კათოლიკე მრევლის ნაწილმა ტაძრის დაბრუნების თხოვნით მიმართა საქართველოს მთავრობას⁸¹, თუმცა უშედეგოდ. 1989 წელს ტაძარი სხვა საკულტო ნაგებობებთან ერთად საქართველოს მართლ-მადიდებელ ეკლესიას გადაეცა⁸². ტაძარს კულტურული მემკვიდრეობის სტატუსი მხოლოდ 2011 წელს მიენიჭა⁸³.

4. უდეს ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესია

ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ უდესში რომის კათოლიკე ეკლესია XIII საუკუნიდან ჩნდება და სწორედ ამ დროს იქმნება „ამ აღმსარებლობის მესხურ-ჯავახური სამრევლოები, რომლებიც ისევე როგორც კავკასიის სხვა ანალოგიური სამრევლოები, თბილისის კათოლიკე ეპისკოპოსს ექვემდებარე-

⁷⁵ <ly/DpO_> [30.07.2023].

⁷⁶ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ღალანძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 231.

⁷⁷ <ly/Q1XUI> [30.07.2023].

⁷⁸ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა, თბილისი, 2019, 132.

⁷⁹ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: მშენებლები და შემწირველები, ჟურნ. „კადმოსი“, №7, 2015, 16.

⁸⁰ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა, თბილისი, 2019, 146.

⁸¹ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ღალანძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 232.

⁸² აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოს 1989 წლის 15 მარტის დადგენილება №250.

⁸³ საქართველოს სახალხო დამცველის 2022 წლის 21 აპრილის რეკომენდაცია №04-11/4298, 2, იხ. ციტირება: საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის 2011 წლის 21 თებერვლის ბრძანება №3/31.

ბოდა⁸⁴. უდის კათოლიკური ეკლესიის მშენებლობის წლებად სხვადასხვა წყაროებში დასახელებულია 1904-1906⁸⁵ ან 1901-1909 წლები⁸⁶. სხვადასხვა დროს ჩატარებული გამოკვლევებით დადასტურებულია, რომ ტაძარი ადგილობრივმა კათოლიკე და მუსლიმმა ქართველებმა საკუთარი სახსრებით ააშენეს⁸⁷.

საბჭოთა კავშირის მიერ საქართველოს ოკუპაციის პერიოდში, სხვა საკულტო ნაგებობების მსგავსად, უდის კათოლიკური ტაძარიც დაიხურა. კომუნისტებმა ეკლესია პირველად 1927 წელს დაკეტეს, თუმცა ადგილობრივ კათოლიკე მრევლს ღვთისმსახურება არ შეუწყვეტია⁸⁸. „1935 წელს ღვთისმშობლის ეკლესია კოლმეურნეობის საწყობად და საბძლად გადაკეთდა.“⁸⁹ ტაძრის დახურვასთან ერთად 1942 წელს საოკუპაციო რეჟიმმა მნიშვნელოვნად დააზიანა ტაძრის კუთვნილი ქონება, მათ შორის, ძვირფასი ნივთები (ზარი), ხატები და ქანდაკებები⁹⁰.

1987 წლიდან ტაძარი მართმადიდებელი ეკლესიის მრევლმა დაიკავა⁹¹ და 1990 წლიდან ამ ეკლესიის საკუთრებად გამოცხადდა⁹². მიუხედავად იმისა, რომ 2008 წლიდან ტაძარს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს⁹³, მისი იერსახის ცვლილება არათუ არ შეწყვეტილა, არამედ განსაკუთრებული ინტენსივობით გაგრძელდა. 2012 წლიდან უდეში მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ დაფუძნებული დედათა მონასტერი ფუნქციონირებს⁹⁴. მის დაარსებას ტაძრის ტერიტორიაზე „სენაკებისა და სამრეკლოს მშენებლობა მოჰყვა. რესტავრაცია ჩაუტარდა ქვის გალავანს და მთლიანად განახლდა ეკლესიის სახურავი“⁹⁵.

⁸⁴ პაპუაშვილი ნ., უდე და მისი ეკლესია, თბილისი, 2022, 99-100.

⁸⁵ <t.ly/Q1XUI> [30.07.2023].

⁸⁶ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა, თბილისი, 2019, 271.

⁸⁷ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლალანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 224.

⁸⁸ პაპუაშვილი ნ., უდე და მისი ეკლესია, თბილისი, 2022, 244.

⁸⁹ იქვე, 306.

⁹⁰ იქვე.

⁹¹ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში (საბჭოთა პერიოდი 1921-1991), ჟურნ. „საბა“, №11, 2020, 14-15.

⁹² საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს 1990 წლის 12 აპრილს დადგენილება №183.

⁹³ საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის 2008 წლის 4 მარტის ბრძანება №3/36.

⁹⁴ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა, თბილისი, 2019, 276.

⁹⁵ იქვე, 276-277.

5. ივლიტას წმინდა ჯვრის ეკლესია

ახალციხის მუნიციპალიტეტის სოფელი ივლიტა დიდი ისტორიის მქონე სოფელია სამცხე-ჯავახეთში⁹⁶. ამ სოფელში შუა საუკუნეებიდან კათოლიკეები სახლობდნენ⁹⁷. ივლიტას წმინდა ჯვრის ეკლესია იმდენად ძველია, რომ მისი აგების თარიღის დადგენა ვერ ხერხდება⁹⁸. მეცნიერების მიერ ჩატარებული გამოკვლევებით დადგენილია, რომ „XVII საუკუნის დასაწყისში დანგრეული ძველი ეკლესიის ადგილას 1641 წელს ახალი ააგეს, თურქების მიერ დაზიანებული შენობა 1691 წელს აღადგინეს, ხოლო 1782 წელს ის კაპიტალურად შეაკეთეს“⁹⁹.

ივლიტას წმინდა ჯვრის ეკლესიაში მორწმუნეებს ლოცვა საბჭოთა კავშირის მიერ საქართველოს ოკუპაციის პირობებშიც არ შეუწყვეტიათ¹⁰⁰, თუმცა კომუნისტებმა ტაძარში ღვთისმსახურება აკრძალეს და შენობას სამოქალაქო დანიშნულებით იყენებდნენ¹⁰¹. 1989 წელს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოსთან არსებულმა რელიგიების საქმეთა საბჭომ, სხვა საკრებულოებთან ერთად, დაარეგისტრირა ივლიტას კათოლიკური საკრებულოც,¹⁰² თუმცა ტაძარი 1991 წელს საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას გადაეცა¹⁰³. 1999 წელს ტაძრის რეკონსტრუქცია განხორციელდა, რასაც ტაძრის „კათოლიკური წარსულის განადგურება მოჰყვა. ბეტონის საფარქვეშ მოყვა კათოლიკე მღვდლების საფლავის ქვები“¹⁰⁴.

მიუხედავად იმისა, რომ ივლიტას წმინდა ჯვრის ეკლესიას 2008 წლიდან კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს მინიჭებული¹⁰⁵, ტაძრის

⁹⁶ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლაღანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 233.

⁹⁷ ქუთათელაძე მ., კათოლიკობა საქართველოში, თბილისი, 2019, 222.

⁹⁸ <t.ly/Q1XUI> [30.07.2023].

⁹⁹ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა, თბილისი, 2019, 209.

¹⁰⁰ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლაღანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 233.

¹⁰¹ ქუთათელაძე მ., კათოლიკობა საქართველოში, თბილისი, 2019, 228.

¹⁰² ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლაღანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 233.

¹⁰³ ნაცვლიშვილი ნ., კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა, თბილისი, 2019, 217.

¹⁰⁴ ბარდაველიძე ნ., კათოლიკე ეკლესია საქართველოში: მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულების ქრონიკა, წიგნში: კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში, ტ. 1, მ. ლაღანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2018, 234.

¹⁰⁵ საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის 2008 წლის 4 მარტის ბრძანება №3/36.

დღევანდელი მდგომარეობა სავალალოა, რადგან 2021 წელს ეკლესიის სახურავი ჩამოინგრა.¹⁰⁶ საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის მინისტრმა მხოლოდ 2022 წელს განაცხადა: „დღე-დღეზე ჩაეშვება ტენდერი, მხოლოდ გადახურვაზე, რომ ზამთარში ეს ძველი იყოს დაცული“¹⁰⁷. ამ განცხადების მიუხედავად, სახურავის შეკეთება 2023 წლის იანვარშიც არ იყო დასრულებული¹⁰⁸.

6. ბუზმარეთის ამალლების სახელობის ეკლესია

ადიგენის მუნიციპალიტეტში, საქართველო-თურქეთის საზღვრის ნეიტრალურ ტერიტორიაზე მდებარეობს ბუზმარეთის ამალლების სახელობის ეკლესია¹⁰⁹. ეკლესიის მშენებლობის ზუსტი თარიღი უცნობია, თუმცა მკვლევრები პატარა ეკლესიის არსებობას VI საუკუნიდან ადასტურებენ¹¹⁰.

საბჭოთა კავშირის მიერ საქართველოს ოკუპაციის წლებში ეკლესიის შესახებ ბევრი ცნობები არ მოიპოვება, თუმცა ტაძრის მდგომარეობა აღწერილია 1932-1933 წლებში: „დგას მარტო კედლები, თალი კი დაქცეულია, საკურთხევლის აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთის ნაწილი დაქცეულია ნახევრამდე“¹¹¹.

ეკლესიას 2008 წლიდან მინიჭებული აქვს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი¹¹². ტაძარი მანამდე, 2006-2007 წლებში, ქართველმა კათოლიკეებმა აღადგინეს¹¹³. 2007-2008 წლებში ტაძრის მიმდებარე ტერიტორიაზე მართლმადიდებელმა ეკლესიამ მონასტერი ააშენა, ხოლო მოგვიანებით, 2011-2012 წლებში, ტაძარი მოხატა¹¹⁴. უცნობია შესაბამისი სახელმწიფო უწყების მიერ გაიცა თუ არა ნებართვა კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის იერსახის შეცვლასთან დაკავშირებით.

V. საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის ნარმატიული პოლიტიკა

გოტალიტარული რეჟიმების დროს ჩამორთმეული ქონების რესტიტუციის პოლიტიკა ცალკეული ქვეყნების შემთხვევაში მათი ისტორიული, კულტურული,

¹⁰⁶ <t.ly/B5gO4> [30.07.2023].

¹⁰⁷ <t.ly/1gvsX> [30.07.2023].

¹⁰⁸ <t.ly/Q1XUI> [30.07.2023].

¹⁰⁹ ქუთათელაძე მ., კათოლიკობა საქართველოში, თბილისი, 2019, 300.

¹¹⁰ იქვე.

¹¹¹ ბოჭორიძე გ., მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში, თბილისი, 1992, 60.

¹¹² საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის 2008 წლის 4 მარტის ბრძანება №3/36.

¹¹³ <t.ly/Q1XUI> [30.07.2023].

¹¹⁴ ქუთათელაძე მ., კათოლიკობა საქართველოში, თბილისი, 2019, 300.

იურიდიული კონტექსტის და სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით იქმნება. ეს ყველაზე თვალნათელი ბალტიის ქვეყნების მაგალითზე ჩანს, – თითოეული სახელმწიფოს მიდგომა ერთმანეთისგან განსხვავებულია¹¹⁵. რესტიტუციის სქემების განსხვავებისას ძირითადად ფასდება რამდენად ყოვლისმომცველი და დეტალურად რეგულირებულია არსებული საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული მექანიზმები. ბალტიის ქვეყნების შემთხვევაში, ესტონური მოდელი გაცილებით უმჯობესად არის მიჩნეული, ვიდრე ლატვიის და ლიეტუვას რესტიტუციის სქემა¹¹⁶.

რელიგიური გაერთიანებებისთვის საკულტო ნაგებობების მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ისეთ ქვეყნებშიც კი, სადაც რესტიტუციის ფორმად მხოლოდ კომპენსაციაა განსაზღვრული, რელიგიური შენობა-ნაგებობების გადაცემა მაინც დაიშვება¹¹⁷. ამგვარი მიდგომა აქვს პოლონეთს, რომლის პოლიტიკაც, ერთი შეხედვით, არ მოიცავს კერძო საკუთრების დაბრუნების ან კომპენსაციის გაცემის უზრუნველყოფას, თუმცა საკულტო ნაგებობების ნატურით რესტიტუციის შესაძლებლობას ქმნის¹¹⁸.

ზოგიერთი ქვეყნის შემთხვევაში რესტიტუციის ზოგადი საკანონმდებლო რეგულირების გარდა, არსებობს ცალკეული სამართლებრივი აქტები, რომლებიც კონკრეტულად რელიგიური დანიშნულების ქონების დაბრუნების მიზნით შეიქმნა. ცხადია, ეს საკანონმდებლო აქტები რესტიტუციის სახელმწიფო პოლიტიკის ნაწილია, თუმცა ამგვარი პრაქტიკა, რომელიც აქვს, მაგალითად, ჩეხეთს, ხაზს უსვამს საკულტო ნაგებობების ისტორიული და კონფესიური მესაკუთრისთვის დაბრუნების მნიშვნელობას¹¹⁹.

საქართველოს მსგავსად, რესტიტუციის პროცესის ჯერ კიდევ საბჭოთა ბანაკის დაშლამდე დანყების გამოცდილება აქვს რუმინეთს, რადგან „საწყის ეტაპზე, რესტიტუცია რუმინეთში საკანონმდებლო ჩარჩოს გარეშე, ინდივიდუალური შემთხვევების გადანყვევით, მათ შორის, სასამართლოს ჩართულობით, მიმდინარეობდა“¹²⁰. რუმინეთის გამოცდილება საქართველოსთვის იმის გამოც აქტუალურია, რომ დომინანტური რელიგიური ჯგუფის – მართლმადიდებელი ეკლესი-

¹¹⁵ Foster F.H., Restitution of Expropriated Property: Post-Soviet Lessons for Cuba, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol.22, No.3, 1996, 621.

¹¹⁶ იქვე, 627-628.

¹¹⁷ Csongor K., *Post-Communist Restitution and the Rule of Law*, Budapest, 2009, 217.

¹¹⁸ იქვე, 234.

¹¹⁹ Minarik P., *Church-State Separation and Church Property Restitution in the Czech Republic*, *Society* 54, No.5, 2017, 462.

¹²⁰ ზვიადაძე ს., არჯევანიძე ნ., ბარამიძე რ., ფირანიშვილი თ., ბევაძე მ., ჩაჩიბაია კ., რელიგია, პოლიტიკა და სოციალური კონტექსტები, კვლევების, ანგარიშებისა და სტატისტიკის კრებული, თბილისი, 2020, 114.

ის მონაწილეობით მნიშვნელოვანწილად გაჭიანურდა თანასწორი რესტიტუციის პოლიტიკის ჩამოყალიბება¹²¹.

რესტიტუციის თანასწორი პოლიტიკის ფორმირება დემოკრატიის პროცესის თანმდევია ყველა ქვეყანაში, თუმცა პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში დომინანტური რელიგიური ჯგუფების საზოგადოებაზე მაღალი გავლენის გამო ეს პროცესი გაცილებით მტკივნეულად წარიმართა. საქართველოს კონტექსტის შესწავლა და ანალიზი აჩვენებს, რომ საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის საკითხთან, ისევე, როგორც მრავალ სხვა, რელიგიის თავისუფლებასთან დაკავშირებულ თემასთან დაკავშირებით გადაწყვეტილებები სახელმწიფომ ეკლესიების საკითხის შესწავლის გარეშე მიიღო¹²².

VI. დასკვნა

დღესდღეობით საქართველოს სახელმწიფოს წინაშე დგას ამოცანა, რომ საზოგადოებრივი დისკუსიების საშუალებით დაიწყოს მუშაობა ეფექტიანი, თანმიმდევრული და თანასწორი რესტიტუციის პოლიტიკის შექმნისთვის. სამთავრობო პოლიტიკა უნდა პასუხობდეს ქვეყნის ისტორიულ განვითარებას, რომელიც სანყის ეტაპზე საქართველოში მოქმედი ეკლესიების შესწავლით უნდა დაიწყოს. სახელმწიფო პოლიტიკა უნდა ჩამოყალიბდეს იმგვარად, რომ მოიცვას ყველა რელიგიური გაერთიანების წინაშე მდგარი გამოწვევები.

საკულტო ნაგებობების რესტიტუციის საკითხების გადწყვეტა საჭიროებს, ერთი მხრივ, მკაფიო და გამჭვირვალე საკანონმდებლო ბაზას, ხოლო, მეორე მხრივ, მეცნიერულ და საარქივო წყაროებზე დაყრდნობით ნაგებობების კონფესიური და ისტორიული მესაკუთრის დადგენისთვის საჭირო თანამშრომლობის ფორმატების შექმნას.

საკულტო ნაგებობები ყველა რელიგიური გაერთიანებისთვის და უწინარესად უშუალოდ მორწმუნეთათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. ამდენად, მათი კონფესიური მესაკუთრისთვის დაბრუნება სამართლიანი გადაწყვეტილებაა, რასაც 2023 წელს იზიარებდა საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრიც, თუმცა ამ საკითხის შესწავლის მიზნით კომისიის შექმნის თაობაზე მისი დაპირება დაპირებად დარჩა¹²³.

¹²¹ Lavinia S., Turcescu L., Church, State, and Democracy in Expanding Europe, Oxford University Press, 2011, 28.

¹²² გეგენავა დ., კონსტიტუციური შეთანხმება, როგორც ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის სამართლებრივი ფორმა და მისი აღსრულება საქართველოში, თბილისი, 2016, 190.

¹²³ <t.ly/9hMm6> [30.07.2023].